ՓԱՐԻԶ

ԼՐԱԳԻՐ ԿԻՍԱՄԱՄՍԵԱՅ

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ
ԵՒ ՊԱՅՄԱՆՔ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Այս լրագիրը երկու անգամ եւ անգամ ուրբաթ օրերը հրատարակւի։

Տարեկան գինն է Փարիզի համար . . . . . ֆր. 20
Տաճկաստանի . . . . . » 24
Անգլիոյ, Աստրիոյ եւ Պրուսիոյ » 25
Աստրալիոյ եւ Եգիպտոսի . . . . . » 26
Ռուսաստանի եւ Մոլդաւ-Վլաշիոյ . . . . . » 26
Ամերիկայի, Հնդկաստանի եւ Ճաւայի . . . » 30
Իւրաքանչիւր թերթն առանձին՝ մէկ ֆրանք։
Սարքագրութիւնները պարբերեալին անունն եւ ազգի է յանձնել (գիրքն) Հրատարակչին։
Լրագրոյս վերաբերեալ հարցերն եւ գրութիւնները այս օրինակ հասցէին եւրոպա են։
M. A. Mourad, rue du Dragon, 26, à Paris.
Եւ անանց փոխայցն ծախքը պէտք է վճարեալ լինի։

ԱՆՈՒԱՆՔ
ԱՐԳՈՅ ԳՈՐԾԱԿԱԼԱՑ

Անգլիանուագոյն, Տ. Մելքոն Թիւրքիպաշեան։
Զմիւռնիա, Տ. Գրիգոր Մ. Հ. Նոյեան։
Բերիա (Հալէպ), Տ. Յ. Ս. Քիւրտէքեանոֆ։
Նիկոմիդիա, Պ. Տէնքրան Մուրատեան։
Թոքատ, Տ. Թադէոս Ցիւլէնեան։
Իզմիր, Տ. Ա. Յակոբ Յովհաննէսեան։
Տրապիզոն, Տ. Պօղոս Կնիւրեան։
Եւս (Մօլդաւիա), Տ. Յակոբ Պէյլէրեան։
Վիեննա, Տ. Ն. Կ. Մարգարեան։
Թէհրան, Տ. Մարգարոս Թորոսեանեան։
Մանչեսթր, Տ. Դաւիթ Յ. Յովհաննէս
Ամերիկայ, Տ. Ս. Մ. Մէնասեան։
Պոլսէն եւ Ճաւա, Տ. Գ. Նահապետեան։
Կալկաթա, Տ. Յովհաննէս Ամբարեան։

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ. — ԹԻՒ 88 | 1863 | 27 ՄԱՐՏ

Ներկայ պատկերները Մեծարգոյ Պ. Վ. Լանկլուայի շնորհիւը հրատարակեցան մայրաքաղաքիս Իշխարհասիօն անուն երեւելի պատկերազարդ օրագրին միջոցաւ։ Եւ իր ջանից պատուոյ բոլոր Հայոց ալ վայելել տալոյ ըղձով Իշխարհասիօնի Վերատեսչէն նոյն պատկերաց կողմանէն ու լրագրոյս միջոցաւ հրատարակելոյ արտօնութիւնն ևս ստացաւ, որով և մեք կարողացաք զանոնք հաղորդել մերազնեայց։ Մեծարգոյ Պ. Լանկլուա անոնց վերայ հետեւեալ ծանօթութիւնն ալ հրատարակեց։

—

Իշխանք Զէյթունի Հայկական Դաշնակցութեան որ ի Տօրոս Կիլիկիոյ։

«Զէյթունի Հայոց կոտորածը, որ ըրաւ Մարաշու կառավարիչ Ադիլ-փաշան 1862ի օգոստոսին, Եւրոպոյ ուշադրութիւնը դարձուց պզտիկ՝ անկախ և քրիստոնեայ դաշնակցութեան մը վերայ, որոյ դահն է Կիլիկիոյ հիւսիսային լերանց մէջ, քիչ հեռի Կեսարիա՝ Աստանու Մարաշ քաղաքներէն։ Այս պզտիկ Վիճակը, որ 30,000ի մօտ բնակիչ ունի, կարաց դիմանալ և զարգանալ անկախութեամբ աւելի քան չորս դարէ ի վեր։ Թուրքերը, որ այսօր կուզեն զանոնք նուաճել և վրանին խիստ բռնաւորութիւն մը բռնեցընել, մօտերս զօրեղ դիմադրութեան մը հանդիպեցան Զէյթունցւոց կողմանէ։ Որովհետեւ Տեռ Մօնտի վերջին թիւերէն մէկուն միջոցաւ (15 փետրուար 1863), պատմեցինք Թուրքաց Զէյթուն ըրած կոտորածը, և նշանաւոր յաղթութիւնը զոր տարին այն դաշնակցութեան բնակիչներն Ադիլ-փաշայի դէմ, անցեալ օգոստոս 14ին։ Նոյն աւուր գործոց երեւելի մասերը կատարող անձանց կենդանագրերն են որ կը մատուցանենք Իլլիւսթրասիօնի ընթերցողաց։ Նստած 2 անձինքն են՝ դաշնակցութեան մեծ ժողովոյն երկու անդամները՝ Եէնիտունեաց Աստուածատուր և Շօրվայեան Ղազար իշխանք, որ մօտերս Պօլիս դացին իրենց դարաւոր անկախութեան հաստատուն մնալը Դանէն խնդրելոյ համար։ Անոնց ետեւը կանգնողն իշխանաց տպատուորը կամ պաշտօնեայն է. իսկ միւսը՝ վարդապետ մը, որ այս միջոցիս Փարիզ կգտնուի, և եկած է Թուրքերէն կոտորած կրող իւր հայրենակիցներուն ընտանեացը համար օգնութիւն խնդրելոյ։ Այն սիրայիր ընդունելութիւնը որ ըրին մեծ տէրութեանց ներկայացուցիչներն ի Պօլիս Զէյթունի քրիստոնեայ իշխանաց, և ազգոյ պաշտպանութիւնը որ անոնց մատոյց Պ. Մարդի տը Մութիէ մեր դեսպանը սուլթանին քով, մեզի հաստատ յոյս կուտան թէ հայ իշխանաց ընթացքին արդիւնքը պիտի լինի՝ Եւրոպոյ կառավարութիւնները պարտաւորել որ ազգոյ միջոցներ ձեռք առնուն արդիւնքոյ համար այն կոտորածոյ վերադարձը, որ մօտերս Տօրոս լեռներն արեամբ թաթաւեցին։

» Վիգթոր Լանկլուա։ »

ԹՈՒՐՔԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐՆ ԵՒ ՏՕՐՈՍ ԼԵՐԻՆ ԿՈՏՈՐԱԾՆԵՐՆ

Արտաքսալ Պ. Վ. Լանկլուայի (1)։

Մակեդոնեան աշխարհակալութիւնն, ասա Պարթեւ-

Հայ վարդապետ՝ ռանձնարարութեամբ Փարիզ եկած։

համար։ Վաղարշակ, Պարթեւաց Արշակունի ցեղի իշխանն, Մեծն Արշակ, իր եղբօրմէն Հայաստանի կառավարութիւնն կընդունի արքայական տիտղոսով մէկ տեղ և ազգի մեծութիւնն կատարատէ, որոյ ճակատագիրն իրեն յանձնուեր էր։ Մովսէս Խորենացին նկարագրեր է իր պատմութեան մէջ իր հայրենեաց քաղաքական կարգաւորութեան հանդէպն առաջին Արշակունիի թագաւորութեան տունն, և որ աւելի հետաքրքրական կընէ այս հանդէսս այն է, որ, ինչպէս ամեն բան զմեզ կտիպէ հաւատալ, այս կարգաւորութիւնս Պարսկաստան եղած քաղաքական յորինուածի ընդօրինակութիւնն է, զոր և Պարթեւներն ալ Արեւելքի հնագոյն պետութիւններէն փոխ առեր էին։ Վաղարշակի յաջորդներէն մէկն, որոյ անունն մեծասէս փայլեցաւ այն շրջանին մէջ, երբոր Միհրդատ Հռոմայ յափշտակութեանց դէմ կպաշտպանէր Ասիոյ երկիրն, մեծն Տիգրան տիրեց Ասորւոց պետութեանն. սակայն բախտն, որ յառաջն ձեռնտու էր իր գինուցն, հոկտառակ երեւցաւ այն տեսն, երբ զորութեան կատարն հասեր էր։ Իր տիրած երկիրներէն ըստ մեծի մասին ձեռնթափ ըլլալ պարտաւորելով՝ իր յաջորդներուն ձգեց միայն իր տիրացած տէրութիւնն, որ խաղալիկ պիտի ըլլար շուտով Հռոմայեցւոց և Պարսից քաղաքականութեանն։ Հայոց պետութիւնն, որ կրկին նախանձորդ տէրութեանց անվախճան հակառակութեանց թատրոնն եղաւ, բաժնուեցաւ և վերջապէս Սասանեանց տակն անկաւ։

Քրիստոնէութիւնն, երբոր շորրորդ դարու սկզբանն հաստատեցաւ ի Հայաստան, բնակչաց բնութիւնն ու բարքն անսովորակ կերպիւ այլայլեց։ Պարսից հալածանքն, զոր շատ անգամ այս երկիրս աւերեցին զի ստիպեն ընդունել տալ զմոգութիւնն, իրենց նախնի հաւատքն, հարկեցին զՀայերն իրենց երկրին սահմաններէն ելլել, զոր դուն ուրեք ձգեր էին, և իրենց հայրենիքէն հեռի դադթականութիւններ հաստատել։ Հայն, քանի որ բազմաստուածեան էր կամ կրակապաշտ, իր ծնող երկիրն պիտի բռներ կեցեր էր, երբոր Քրիստոնեայ եղաւ, իր ուշադրութիւնն թողեց, և ուրիշ երկիրներ ընտրեց, ուր կարաց ազատօրէն Աւետարանի հաւատքն պաշտել։ Իր ձեռներէց և գործունեայ հանճարն արագապէս զարգացաւ, և անոր ամեն տեղ բնակելոյ միջոցներ պատրաստեց, ուր որ կարծեց թէ իր կարողութիւններն և ձեռագործութիւնն զարդացունելոյ յարմարաւոր խաղաղութիւնն գտաւ։ Հայոց գաղթականութիւնն, որ Քրիստոնէութեան դառնալէն քիչ մի ետև սկսաւ, այլ ևս չդադարեցաւ, մինչև որ Թուրքերն Կոստանդնուպոլիս տարին։

Կրօնական յեղափոխութիւնն Հայոց համար մի այլ ևս հետևութիւն ունեցաւ։ Եթէ, մէկ կողմէն մոգութիւնն, որ անոնց և Պարսից քաղաքական յոյն էր, սակաւ առ սակաւ անոնց երկրէն անհետացի՝ եղաւ շնորհիւ կրօնական ազգային հին հաստատութեան տիրապետութիւնն կընդմիջեն մինչև երկրորդ դարու միջոցն Քրիստոսի յառաջ։ Այն տեսն մէկ նոր դարաշրջան կսկսի Հայոց

(1) Շարունակութիւն։ — Տես Փարիզ, թիւ 87։

ԻՇԽԱՆՔ ԶԷՅԹՈՒՆԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ։ — Ֆօր. Պ. Ատտաղրանի ի Պօլիս։

կան ճգանց, զորս սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչն և իր աշակերտներն ցցուցին, միւս կողմանէ բազմաստուածութիւնն քայքայեալ իր աւերակաց մէջ թաղելով աստուածոց արձաններն ու տաճարներն։ Քրիստոնէութիւնն այս երկու աքսորեալ կրօնից տեղն յաղթանակաւ գրաւելով՝ Հայերն Պարսիկներէն մշտնջենաւորապէս հեռացուց և Արևելքի Յունաց, իրեն կրօնակիցներուն, մնաց։ Այս իսկ էր, որ ստիպեց Սահակեան թագաւորներն բանութիւն բռնեցուցեալ Հայերուն մոգութեան վարդապետութիւնն ընդունել տալոյ համար։ Այս նոյնպէս Շապուհ Բ. և իր յաջորդներն ծանր բռնակներ ուղղեցին Հայաստանի դէմ, որք իրենց առաջնակցութիւնն այս երկրիս մէջ յայտնի ըրին նոր կրօնից տարածներն կործանելով և զլիաւոր քաղաքներն աւարելով։ Այս ճոխ քաղաքներուս բնակիչներն տասանորդեցան, այսինքն տասին մէկն սպանուեցաւ, և որոնք սրածութենէ զերծան, Բագարիացւոց, Պարթևաց, Վրկանի և Արեաց գաւառներն գերի գնացին։ Երկու Հայ պատմիչներ, Փաւստոս Բուզանդ և Թովմայ Արծրունի, կհաշուեն թէ Արտաշատէն և Վանէն և անոնց գաւառներէն Պարսիկներն հինգ հարիւր հազարի չափ գերի տարին։

Հայ Արշակունի տէրութիւնն հինգերորդ դարու մէջ անկանելէն յետոյ մէկ նոր կրօնական պատերազմ բորբոքեցաւ Հայոց ու Պարսից մէջ։ Մոգութիւնն ու Քրիստոնէութիւնն վերատին երես երեսի եկան. երկու կողմէն ալ զայրոյթն ու մոլեռանդութիւնն չափէն անցան։ Կռիւն հարիւր տարի տևեց. և այն ատեն դադրեցաւ երբ Արաբաց արշաւանքն Սասանեանց պետութիւնն վերջացուց։ Այս հարիւրամեայ պատերազմիս ատեն, Հայերն, իրենց նախարարաց առաջնորդութեան տակ, իրենց թշնամեաց բոլոր զօրութեանց դէմ մաքառեցին սաստիկ յամառութեամբ։ Կամելով ոմն առ ոմն իրենց անկախութեան վերջին պատուարներն պաշտպանել, չկարացին բայց և այնպէս արգելուլ, որ Պարսիկներն չտանին խմբովին Մաշանդարան, Խորասան, Նիշապուհ և Խուժաստան այն քաղաքաց ու գաւառաց բնակիչներն, զորս առեր ու տարեր էին։

Սասանեան թագաւորներն ընջուելով Արաբաց թագուցին Հայաստան աւերելոյ հոգն շարունակել։ Մահմէտականութիւնն, որ այս նոր արշաւաղաց հետ արևմուտեան Ասիա երևցաւ, յանկարծակի իր զօրութիւնն երևցուց իր մոլեռանդն աշակերտաց արագ յաղթութիւններովն։ Մահմէտականներն շատ հանապարհներով Հայաստանի հին թագաւորութեան երկիրն մտնելով, բոլորովին աւերեցին և անմարդի ըրին այս երկիրս։ Հազարաւոր ընտանիք, որ Մահմէտի դէմն ընդունելէ հրաժարեցան, Պաղեստին, Ասորիք, Արաբիա, Եգիպտոս և Բաբելոնիա փոխադրուեցան։ Միայնակ Եգիպտոս, իր բաժինն, երեսուն հազար գերի ընդունեց։

Եթէ Հայաստան խալիֆայութեան գաւառներու բնակիչներն շատցունելոյ երթալով կամայնար, Բիւզանդիոյ աբբուռնեաց քաղաքականութիւնն ևս կձգտէր, իր կողմանէ, իրաց այսպիսի վիճակէ օգուտ քաղել ձգելով զՀայերն կայսերութեան կեդրոնն։ Զորրորդ դարու երկրորդ կիսուն մէջ Հայաստան Պարսից ու Յունաց մէջ բաժանելէն ի վեր, այս եռաբնեներս ամեն ջանք ի գործ դրին Հայերն կլլելոյ համար։ Կրօնական միութիւնն, կը թուէր թէ, այս մօտաւորութիւնս պիտի դիւրացնէր։ 452 (1) թուին եղած Քաղկեդոնի ժողովն եռաբ, որոյ որոշումներն սաստիկ հերձուածներ ծնանէին պիտի Քրիստոնէից մէջ, շատուր Հայեր բռնադատուեցան յունական ծէսն ընդդրկել, Բիւզանդացիք Հայոց ազգայնութեան ոգին և նախնական եկեղեցւոյ աւանդութիւններն համանգամայն ջնջելոյ համար անոնց դաղթականութիւններն քաջալերեցին ի Կոստանդնուպոլիս, ի Մակեդոնիա, յԷպիր և ի Բուլղարիա։ Յաւէտ ևս Յուստինոս Բ, ամէն ելլելէն յետոյ, դաղթականութեան շարունակութեան թուանշն տեսնելով՝ հրամայեց Մելիտինոյ հոյ ժողովուրդն բռնի անցունել կայսերութեան արևմտեան գաւառներն։ Այս նոր հաւաքեալներս դնացին Կոստանդնուպոլսի և Թրակիոյ արդէն բազմութիւ դաղթականներն զօրացունել։

Հայերն կայսերական պետութեան երկիրներու վերայ հաստատուելով՝ սակաւ առ սակաւ ըստ բաւականին զօրացան. և տասներորդ դարուն մէջ, անոնք, որք կը բնակէին ի Փոքր Ասիայ և Եւրոպայի արևելեան գաւառներն, արդէն այս տեղերս նշանաւոր զօրութիւն ստացեր էին։ Քանի մի Հայեր պաշտօնի մեծամեծ պաշտօններու հասնելով կամ թէ երևելի նահանգաց կիւրապատութեան տիտղոսով կուսակալ կարգուելով՝ մինչև Բիւզանդիոյ գահն բարձրելոյ բարձրացան։ Կոստանդին նոյն

(1) Քաղկեդոնի ժողովն 451 թուին գումարուեցաւ։ Ծ. Թ.

ատեն թէ Սիմոն անուն Հայն Բուլղարաց թագաւոր նստելով՝ երկար տարին պաշտպանեց իր տէրութիւնն Բ. Վասիլ կայսեր զորոյ ձգտմանց դէմ։ Այսու ամենայնիւ Յունաց կրօնական քաղաքականութիւնն դոլով հակառակ Հայոց, որ օրթոդոքսութեան միշտ հաւատարիմ չէին մնար, կայսերութեան հոգի վերայ բնակիչն օր ըստ օրէ անոնց անտանելի կընէր։ Անոնցմէ շատերն, զգուելով այն հարստահարութիւններէն, զորս կկրէին, աւելի ևս յաւաջ քալեցին դէպ յԱրևմուտք և զաղթականութիւններ հաստատեցին Իտալիոյ, Հունգարոյ, Լեհաց և Ռուսաց շատ քաղաքներու մէջ։

Հայոց այսպէս անընդհատ զաղթականութեանց և հին ցամաքի վերայ ցրուելուն չնայելով, տակաւին նախնական հայրենեաց գաւառներուն մէջ շատուր երևելի խաններ կմնային։ Հին տոհմերէ իջած բազմաթիւ իշխաններու, իրենց, երկար ժամանակէ ի վեր կորսնցուցած անկախութիւնն ձեռք բերելոյ համար, զրաւ վարձերն շատ տեղեր յաջողեցան։ Այս կերպով շատ ազգային հարստութիւններ հաստատուեցան, Վան, Անի և Կիլիկիոյ Տօրոս լեռն։ Հոս տասնեմիերորդ դարուն մէջ Ռուբէն անուն, յառաջն մէկ աննշան զիւղաւոր հայկական դաղթականութեան, ինքնակալ եղաւ և Յունաց իշխանութիւնն վերցուց։ Ռուբէնի ժառանգներն Բիւզանդացոց վերայ քանի մի յաղթութիւններ ընելով՝ լեռն և դաշտն եղած շատ տեղերու տիրեցին մինչև Լէոն Բ. իշխանի ժամանակն, որ Տօրոսի և Ծովու մէջ պարունակեալ երկրին տիրելով՝ խաչակիրներէն թագ ստացաւ։ Լէոնի տէրութիւնն արևելեան կողմէն Ասորեաց Լատին իշխաններու սահմանակից էր, զոր և այս վերջիններս կհամարէին իբրև Ֆրանգաց Ասիոյ մէջ ունեցած կալուածոց մասն։ Կիլիկիոյ Հայոց պետութեան վերջին թագաւորներն Գաղղիայի Լուսնեան տոհմէն եղան։ Լէոն վեցերորդի արկածներն յայտնի են, որոյ մահուամբ այս թագաւորութիւնս վերջացաւ։ Եգիպտոսի Մամելուկներն Կայռանի մէջ դերի բռնուած՝ շատ տարիներ Գահիրէի բանտերու մէջ անցուց։ Վերջապէս երբոր Իսպանիոյ թերակղզիի թագաւորաց բարեխօսութեանն ազատուեցաւ, նա Եւրոպա եկաւ, Իտալիոյ այցելութիւն ընելու, ապա Իսպանիոյ, Ֆրանսայի և Անգլիոյ, և մեռաւ ի Պարիս, առանց կարենալոյ, ինչպէս որ ինքնին կըսէր իր կտակին մէջ «ազատել իր տէրութիւնն, զոր Աստուած իրեն տուեր էր այս մահկանացու կենացս մէջ»։

Հայերն այսչափ փոփոխականութեանց տակն հաստատեալ մնացին իրենց ազգայնութեանն, և անարատ պահեցին իրենց սեպհական հաւատքն, ընկերական և մտաւորական առաւելութիւններն։ Սաստիկ կապուած ըլլալով Աւետարանի բարոյական սկզբունքն, անոնք, ինչպէս որ մինչև այսօր, մաքուր պահեցին իրենց բարքն չնայելով որ իրենց հարստահարողաց հետ խառն կիսենցալավարին, անոնք պահեցին իրենց ծանր և պատկառելի բարոյականութիւնն արևելեան դեղխութեան և ունայնասիրութեան մէջ պիտի ունելով միշտ իրրև հիմն հաստատուն Քրիստոնէական քաղաքակրթութեան կնոջ պատկանեալ ակնածութիւնն, ընտանեկան ողջախոհութիւնն զգուշանալով Արևելքի մէջ հասարակեալ մոլութիւններէն։ Հայերն հնդիկ-եւրոպական ցեղէն ըլլալով՝ կարացին իրենց գործունեայ և բարակ միտքն հարիւրաւոր այլև այլ գործառնութեանց սովորեցունել. անոնց առևտրական կամ ձեռակերտութեան հանճարն միշտ յարատևեց իրենց բոլոր ձեռնարկութեանց մէջ սանդ խառնելոյ երբէք ուզղութենէ և հաստատմութենէ։ Թիւրքերն կչարախօսեն այժմեան Հայոց խորամանկութիւնն, բայց և այնպէս, եթէ անոնք, որ հոստակ են Թուրքաց, այս սիտտ ունին, ասիկայ պժգալի հարստահարութեան դրոշմն է, յանցանքն ալ հարստահարողինն է։

Արդի Հայ ժողովրդեան ու զաղթականաց բնակեալ աշխարհներն մէկ երկար գօտի կձևացունեն, արևմտեան հիւսիսէն սկսեալ յարևելս հարաւոյ կերթայ, և կղարուն նակէ, Գաղիսիայէն մինչև Յաւայ, որք երկու ծայրերն են, 12,000 հազարամէջի չափ երկայնեալ տարածութիւն։ Այս գօտիս, որոյ ծայրերն նեղ են, տեղ տեղ կորսուած է շատ կամ սակաւ երկայն միջոցներով, ուր հայ ժողովրդեան հետքն բոլորովին կկորսուին։ Բայց և այնպէս, որչափ այն աւելի կթուտենայ Արարատին, այսինքն այն կէտին, որոյ չորս կողմն երբեմն Հայկոյ ցեղն խմբովին կկենար, աւելի կլայնանայ, մանաւանդ Հայաստանի հին նահանգներն անցած ատեն։ Այս կեդրոնէս կրամնուին նոյնպէս մեծամեծ ատեր, որք այլ և այլ ուղղութեամբ կերթենան դէպ ի հիւսիս կամ ի հարաւ։ Հիւսիսի կողմն մեծագոյն ճիւղերն կդադրին Անդրկովկասի մէջ, և բաւական երկայն միջոցներէն ետև Հայոց խումբերն հաստատուած կտեսնուին Ղրիմ, Հաժտերխան, Մոսկվայ և այլուր։ Հարաւի կողմն այլև այլ ատեր կերկենան մինչև Ասորիք, Պաղեստին և Եգիպտոս։

(Շարունակելի։) Թարգմանեաց, Բ. Պ.

«Նոր Եօրք, 26 փետր. 1863։

» Արգոյ Խմբագիր,

«Ի դիմաց Անկողմնակալ Բողոքականաց» խորհրդաւոր պատասխանը կարդացինք ձեր պատուական թերթին 84 երորդ թուոյն մէջ։ Շնորհակալութիւնս կը յայտնեմ ստորագրութեան տեր Յարգոյ Պ. Յարութիւնեանին իր աշխատութեանը համար, որուն ոչ մինելը թէև չմանչացայ մականունէն, սակայն մեր ծանօթներէն մէկը ըլլալուն տարակոյս չունիմ։

» Արդ Անկողմնակալաց յիշեալ պատասխանին վրայօր մեր գաղափարը տանք ըստ խնդրանաց խորհանց։ Պատասխանը կազմուի ձեր լրագրոյն 78 թուոյն մէջի յօդուածիս մէկ մասին, և յաւաջ կը բերէ — 1. Թէ Անկողմնակալ Բողոքականք թէպէտ Բերայի Բողոքականաց անվայել ընթացքին չեն հաւանիր, այսու ամենայնիւ «Պատ. Մխիթարեանք տիրապետական ոգւով վարուեցան» մինչև «յարդը» Բերայցոց միարան կը վիպէին։ Ասոր կը պատասխանեմ թէ՝ ուրեմն Քրիստոնէական ոգւով չանան որ այս վարմունքը չշարունակուի ի վնաս մեր հասարակաց հաւատքին, որն որ մեր ինչքին ու կեանքին աւելի պատուական է մեզի։ — 2. Պատասխանը կիմացնէ թէ Անկողմնակալքը՝ Բերայի Բողոքականաց հետ երկու սկզբունքի կամ կէտերու վրայ վէճ ունին հիմա։ Մէյ մը՝ մասնաւոր եկեղեցի մը կամ կարգ մը անձինք տիրապետութիւն ընելու չեն ընդհանուր ժողովրդին վրայ. մէյ մ՚ալ՝ այսինքն մարդոցմէ շահ չընդունած ատեն՝ զանոնք ամբաստանել, իսկ շահ ընդունած ատեն՝ նոյն անձինքը չատագովել չըլլար։ Այս երկու կէտերուն վրայ ալ իմ քուէս Անկողմնակալաց կուտամ։ — 3. Այս վէճին վերաբերեալ և Պօլսոյ մէջ պատահած անցքերու վրայ բացատրութիւն կուզուի ինծմէ։ Ասիկա կարող չեմ տալ հիմա այսքան հեռու երկրի մը։ — 4. Ինձ առաջարկուեր է՝ որ Բերայի Բողոքականաց առ Մինսիոնարս շնորհակալութեան նամակը՝ նոյն Բերայցոց բողոքոյ յայտարարութիւնացը հետ բաղդատելով, իմ կարծիքս խնայընեմ։ Յիշեալ նամակը չունենալս համար այս խնդիրներն ալ չեմ կրնար կատարել։ Բայց որչափ որ տեղեակ եմ, շնորհակալութեան նամակն ու բողոքոյ յայտարարութիւնները իրարմէ տարբեր բաներ են։ — 5. Անկողմնակալաց զրուցածը՝ թէ Բերայի Բողոքականաց յայտարարութիւններուն դանդաղի կէտերը իրողութիւններով հաստատել պէտք է. այսինքն զանոնք ապացուցանող դէպքեր, գործողութիւններ և վարմունքներ յառաջ բերել պէտք է. ասոնց չիատակ է. թէ որ ասի ըլլայ, աւելի կը պարզուին անոնք։ Բայց այս գործը ինծի առաջարկուեր է։ Նախ՝ այնպիսի երկար գրութիւնը ինտո՞ր հրատարակենք, որ յիշեալ յայտարարութիւններէն քանիսատիկ երկարագոյն բան մը կըլլայ։ Երկրորդ՝ բոլոր յայտարարութեանց նշանակած՝ այն վարմանց տեսերը ու գործողութեանց ընթացքները թէպէտ դեռ այն ատենան անցեալ և անհիմն կը կարծուին 30 տարիէ ի վեր անոնց ենթակայ եղող անձինքներէ, որ Աւետարանի մը պէտք կըլլայ նոյն անձինքը համոզելու, թէ բոլորովին շինծու և թշնամեաց մտքի ծնունդ սուտեր չեն, այլ իրաւացի պատճառներ կան այնպիսի ամբաստանութիւններ ընելու, ուրեմն ես այն Աւետարանը չեմ՝ ուզեր ըլլալ. քանզի այլոց անարդիւն և անշնորհ պատկերութիւնները աշխարհիս առջևը հանելու պաշտօնը ինծի հաճելի չէ։ Հակիրճցածիս նայելով՝ յիշեալ յայտարարութեանց հեղինակները զանոնք մեկնել և հաստատելու պաշտօնն ընելու յօժարեն, որն որ մինչև հիմա կը պասխնինք։ Մէջերնին մարդ կայ, որ՝ Այտնուրբի չափ մեծ հատոր մը լեցընելու բաւական՝ իրողութեանց պատմութիւններ կրնայ տալ. և առ՝ տեղերովն ու ժամանակներովը։

» Նաև յայտնի է որ յիշեալ յայտարարութեանց պատրաստեալ բողոքները՝ անձանց, տեղի և ժամանակի անվից ու անկապ, և առանց նախորդ ու յաջորդ դէպքերու յանկարծ երևան եղած անհամապատասխանութիւններ չեն, այլ կարգ մը ծանօթ անձանց 20 կամ 30 տարիէ ի վեր Տաճկաստանու մէջ յառաջ տարած ընթացքին վրայ դանդատներ են, որ այն ընթացքին ամենք տեղեակ կամ ենթակայ գտնուելով կը հաւանին կամ ոչ, և ամենք տեղեակ եղած չըլլալով՝ ըսելիք մը չեն ունենար։ Իմ յօդուածիս մէջ, ենթադրելով թէ անանկ անձանց հետ է խօսքս՝ այսինքն Հայ Բողոքականաց, որ յայտարարութեանց յիշեալ կէտերը մէջերնին խօսուած

ըլլալու է տրվէն, բաղբոյ առարկայ եղած իրերը թէ որ ճշմարիտ ըլլան՝ անոնք քիչ շատ տեղեակ եղած ըլլալու են, Բողբական ժողովուրդին երեսփոխանաց կողմանէ դրամ և խառն ժողովներու մէջ խօսքով եղած ընդհանուր գանգատները դիտեն ու թերևս մէջերնին գրառած են. ենթադրելով թէ անոնք Միհատիի, Փարիզ լրագրոյն և այլ տեսարակներու մէջ յառաջ բերուած իրողութիւնները կարդացած են, և թէ Նիկոմիդիա դումարուած լրենց հովուաց ժողովոյն ցոյց տուած լրերուն տեղեակ են, և թէ նոյն իսկ Բերայեցոց յայտարարութեանցը մէջ յառաջ բերուած քանի մը իրողութիւնները կարդացած ըլլալու են, ուստի անհնար չսեպեցի Բողբականաց գաղափար մը յայտնելին, ինչպէս որ իրօք ալ յայտնած են պատասխանին մէջ։

» Աժենուս գիտցած բանն է որ Մխիթարեանց դպրատունները ընկերութիւն մը ձևացած և թոչակով տեղ տեղ նստած՝ ու գլուխնուն պատահածները 20-30 տարիէն ի վեր օրագրութեան անցընելը բան գործ ըրած անձինք չեն, որպէս զի անոնց մէկուն քով երթալով ամէն իրողութիւն խնդրենք իր օրագրութենէն, կամ որպէս զի Ահա ըսելով աշխարհս առջև դնեն իրենց օրագրութիւնը։ Եւ գանգատողները այսպէս ընէին ալ, մինակ ասով անոնց հաւատալը տարահով չդրնի ըլլար։ Ըսել կուզեմ՝ Բողբական Հայոց գանգատները հասկընալու՝ քիչ մը աշխատութիւն կը պահանջուի. թէ որ խմանալ կուզենք, մէկ իրողութիւն մը ասկէ՝ ուրիշ իրողութիւն մը անկէ ըսելու եմք։ Անանկներ կան, որ թէև մնա տուն մը բնական ըլլան, գործ իրենց գրկանքը խմացընելու ժամանակ չունին՝ ապրուստի և ընտանեաց հոգ ու գրաղմունքէն։ Թող բողբական ժողովուրդին դրիչ գործածողներուն Միխիթարեանէն անկախ վիճակ, անգրագէտ ժամանակ և գիտցածնին յայտնելու միջոց տրուի՝ Միխիթարեանց ունեցածին կէսին չափ, ան ատենը իրողութիւն ուզողները Ալ կեցէք, բաւական է պիտի ըսեն անոնց։

» 6. Պատասխանին մէջ կը կարդանք ևս Հայ Բողբականաց Գանձէլերին խնդիրը յուզեալ, որ կերևի թէ ազատելի գժտութեանց ասիթ մը եղած է մէջերնին։ Այս նիւթին վրայ թէ որ իրենց ազատածէն ուզի խօսող գտնուիմ, ներում կը խնդրեմ։ Պիտի խնդրեմ՝ որ այս նիւթը արժան եղածէն ուզի վէճի և զրաղմանց առարկայ չըլլալի։ Գանդի որչափ որ կը յիշեմ՝ Բողբականաց Գանձէլերը իրը ժամանակաւոր կարգադրութիւն մի ստեղծուեցաւ ասա հարկի և ի միջա արտի ոչ միայն Լուսաւորչականաց այլ նոցին իսկ Բողբական Հայոց։ Այն տարիները, երբ որ Աւետարանը՝ պարզապէս մէկուն դպրով սովրիլ, և աղօթք ընելէն զատ, որուն վրայ շատերը կարդանային և կը քաջալերէին՝ զանի տեսակ մը բողբականութիւն հաստատելու իրը գործիք կը բանեցուցուէր, երբ որ ի Սուրբ Գրոց ոչ վաւերացեալ ձևով՝ քարոզչական դրութիւն (սիրիանա) մը մուցընելու ձեռք կը զարնուէր, դաղանի ժողովներ ու խորհուրդներ կը բռնուէր, երբ որ Հայերը իրը նորադարձ կամ դարձի առարկաներ Աժերիկա հրատարակուիլ կը սկսուէր, մինչև անդամ անոնք՝ որ հիւրասիրութեան աղաղաւ յարգանաց տեսակցութիւն կընէին քարոզչաց հետ. երբ որ ասոնք ազգայնոց մէջ խմացուեցան, այն ատեն ասոնցմէ և թէ ուրիշ պարագաներէ ծաղելով՝ Բողբական Հայոց վրայ եկած՝ թէզգիրիվ հանելու և ուրիշ գործառնութեանց նկատմամբ գժուարութիւնները հարկաւորեցին զատ պաշտօնատեղի մը կանգնել՝ Բողբականաց Գանձէլերի մը։ Տարակոյս չկայ որ յիշեալ գործառնութիւնները թէ որ Երիցական կամ Եպիսկոպոսական եկեղեցոյ մը ծոցն ալ յառաջ տարուին, ըստ տեղին գժուարութիւններ և նեղութիւններ պիտի ծագին։ Հայոց եկեղեցին բաղում՝ տարիներ ղՀռովմէական իւր ծոցը թողելու հանդուրժելը արդարև նշանաւոր բան մի է։ Միխիթարեաց առաջին տեսարակներուն մէջ ևս պիտի տեսնուի՝ որ հարցումն էր բաժանման սոխոցը։ Բողբականաց Գանձէլերը կամ Վէրիրարանը, որ մինչև հարկաւոր է՝ պէտք է հոգացուի, Թէզգիրիվ հանել և այլ մանր մունր գործեր ընելու ծառայութիւնը կընէ անոնց։ Բողբականաց մէջ ժողովուրդի ընդհանուր վարչական գործ չկայ. զրօրինակ՝ դպրոցներու, տարադրութեան, աղքատաց, հիւանդանոցներու, և այլն, և այլն։ Ուստի թէզգիրիվ հանելը կարդի դնելու համար՝ ինչ խմաստութիւն կայ այնքան զրհեր, վէճեր, յուզմունք և բծախնդրութիւններ ընելու. թէ մէկ կերպով ըլլայ կամ միւս կերպով, վերջապէս Ինքնիշխանն թէզգիրիվնիս կառնենք, և ծանր հեռանք մ՚ալ չելլեր ժողովուրդին։ Անդամ մը մոռնանք՝ Գանձէլերին հաստատուած օրէն հետ անոր պատճառաւ եղած հոգերը, սրտմաշութիւնները և ժամավաճառութիւնները քանիի՞ արժան է Բողբական ժողովուրդին, ո՞ւրբան ընտանեկան և խանութի պարտաւորութիւններ ետ մնացած են. Պօլսոյ Բողբական ժողովուրդը աղբատ վիճակնուն մէջ՝ որչափ ժամանակ որ կրնայն տալ իրենց և զաւակաց բարեբաղութեանն ու անմեղ զուարճութեանց, մինչև հիմա գրեթէ բոլորը գրաւած է այդ Գանձէլերը։ Ո՞ւր է. ուելի ազատական և իրական ընդհանուր վարչութիւն պիտի ունենար ժողովուրդը. լուսաւորն ու աւելական դպրոցներ, Յունարէն, Լատիներէն և հաստատուն դիտութիւններ պիտի ծաղկեցընէր անոնց մէջ։ Ասոնց վրայ խորհելու պատեհութիւն ունեցա՞նք այդ Գանձէլերէն աւելցած։ Եւ հիմա ընկերը զընկերը կը վիրաւորէ, որ Աստուծոյ պատկերին նման ստեղծուած է։ Ո՛հ՝ ի՞նչ զարմանալի կերաւած մի է, որ իր Աժենիմաստ Արարչին հաղարաւոր արանչելի կերպերովն ու միջոցներովը անդադար կը խնամուի՝ իր գոյութիւն ու երջանկութիւնը պաշտպանելու։ Եւ այս Գանձէլերի պատճառաւ՝ ուրիշ բաղութիւն ու կարիք իրերու վրայ որ միարան ենք և կրնանք մէկդմէկու օգտել և օգտուիլ, ասոնցմէ ետ կը դրկուինք։ Ո՞ւր էր թէ Սահմանադրութեան շնորհիւը քիչ ժամանակէն վերնար Գանձէլերին հարկաւորութիւնը իր բոլոր գժուարութիւններով։ Ուրեմն բոլորս մեղի հոգ և զրաղմունք ընենք Սահմանադրութեան վերահաստատութիւնը։

» Կը ներեն հանդարտութեանս մեր Բողբական երիտասարդք, որ իրենց և ազգին յառաջդիմութեանը կը տենչան, այս տեսիս դիրենք խրախուսելու, որ փոխանակ մեծ արժէք կեանքերնին քիչ դնոց վատնելու, (կը հաւատամ թէ անկեղծ են և շատ ծառայութիւններ ընել կուզեն, բայց ինծի պէս անկարող են,) Աժերիկա կամ Եւրոպա երթան, երանի՞ թէ ես շատ առաջ դայի, և ինքզինքնին լու մը պատրաստեն բարի բաղձանքներնին յաջողութեամբ դլուխ հանելու։ Պիտի տեսնեն՝ թէ ուրիշները առաջնորդելու համար ինչ հանգամանքներ կարեւոր են։ Կատարեալ դաստիարակութիւն առնելու համար՝ պատանի մը հասարակ դպրոցէն ելլելէն ետև Բօլէմօ, անկէ՝ ուրիշ բարձրագոյն դպրոց կերթայ ընդհանուր դիտութեանց. և ոմանք դարձեալ Բժշկութեան, Աստուածաբանութեան, Օրէնսդիտութեան և այլ մասնաւոր դպրոցներու մէջ մէյմէկ ընթացք կառնեն՝ ինքզինքնին ամէն դիտութեանց և արուեստից հմուտ ընելու։ Այսպէս պատրաստուած մարդ մը երբոր ճառ մը խօսի, կարծես թէ բժիշկ, օրէնսդէտ, աստուածաբան, մեքենագործ, երկրագործ, վաճառական՝ ամէն բանէ. իր ձեռք զարկած ազգային գործը լու յառաջ կը տանի, և վաճառականէ, օրէնսդէտէ, մեքենագործէ, քաղաքագէտէ եայլն չեռարուիր։ Ճշմարիտ՝ սիրտս կը մորմնջի թէ ինսո՞ր 5 միլիոն ազգերնուս մէջ ասանկ մարդ մը չունինք, որ զմեզ կառավարէ, մինչդեռ ուրիշները հաղարաւորներ ունին։ Գաջալերելու համար յիշեմ՝ հոս թէ՝ մինչև հիմա 50էն աւելի Հայազգիք Աժերիկա եկած են բան սովրելու, որոնցմէ մէկին ալ զղջացած չէ կարծեմ. և բոլորը իրենց հայրենիքը դարձած են, որը վաճառական, որը բժիշկ, որը մեքենագործ, առաջնորդ, հայագործ, քիմիարան, կազմարար, վարպետ եայլն։ Նիւ Եօրքի մէջ դիտութեանց և արուեստից նուիրուած մեծ շէնք մը կայ, ուր գիշերները ճրի դասատուութիւն կըլլայ բնական փիլիսոփայութեան, մեքենական դիտութեանց, քիմիարանութեան, երաժշտութեան եայլն, առանց կրօնի և հասակի խտրութեան։ Այս երկրին մէջ տեսականն ու գործնականը թաղնուհելու համար գործածելու կերպերը լու ճանչցուած են։ Ուրիշ դպրոցներ ևս կան ճրի։ Վերոյիշեալ շէնքին մէջ կան ևս ցորեկուան դասատուններ օրիորդաց՝ պատկերահանութիւն և փորագրութիւն ուսանելու, ուր Հայ տիկին մը այժմ փորագրութիւն կը սովրի։ Նոյն շէնքին մէջ նաև կան ճրի դրատուններ և լրագրաց ընթերցարաններ։ Այս երկրը արևելեան ազգաց դասատրակութիւնը ուղղելի կան. ամենուն յայտնի է որ ասոնք ոչ թէ ծախսի ուսուցիչներ խրկած են յարեւելս մինչև մեր տունը։ Հոս եկող երիտասարդը կրնայ յոյս ալ ունենալ ազգմամբ սիրտ անձանց հանդիպելու, որոնք իր կերակուրն ու հանդերձը հոգան ճրի։ Այս բարերարները՝ մանաւանդ երբ լսեն թէ իրենց հոգացած երիտասարդները հայրենիք դառնալով սովրածնին ազգերնուն կը մատակարարեն, առաւել ևս քաջալերութիւն կառնեն ձեռնարկներնին ոյլոյ կարկառելու։

» Մեր ազգայիններէն Յարգոյ Օսկանեան Խաչիկ Աղան, որ քանի տարիէ ի վեր իւր ընտանեօքը Աժերիկա կը բնակի, երեկ երեկոյին Տաճկատանու վրայ հրատարակական ճառախօսութիւն մը ըրաւ վերոյիշեալ մեծ շէնքին ընդարձակ սրահին մէջ, ի նպաստ պատերազմին մէջ անկեալ զինուորներուն որը զաւակայը։ Ճառախօսութիւնը քանիցս անդամ մեծ ծափահարութիւններով ընդունուելէն զատ՝ յետ աւարտման բոլոր ունկնդիրը առաջարկեցին որ նոյնը ուրիշ անդամ ալ կրկնէ։

» Կ. Գարատեան։ »

Մեր դիտնական համազգին Մեծարգոյ Պ. Խ. Օսկանեան, իր հանճարեղ ստեղծագործութիւններովը Միացեալ Նահանգաց Նոր Եօրք քաղաքի ժողովուրդը կրթասիրելու այս միջոցով, ինչպէս նոյն քաղաքի նամակներն ու օրագիրները կպատմեն։ Հաճելի է մեզ նոյն օրագրաց մէկ քանիին տուած տեղեկութիւնը մերազնեայց հաղորդել, որ անշուշտ ուրախութեամբ պիտի կարդան, և պարծին թէ Հայկայ թոռն մի գայեր աշխարհս ամենին յառաջադէմ մէկ ժողովրդեան անցագրութեամբ մուտք ընել կուտայ իր ճառերը։

Ահաւասիկ նախ Նիւ Եօրք Թայմզիին գրածը փետր. 14ի թուովը։

« Թուրքիայի կանայքը։ — Հինգշաբթի երեկոյ Միտրեան սրահն այնպիսի խուռն բազմութեամբ լի էր, որ մինչև անդամ ոտքի վերայ կանգնելոյ տեղ չգտնուելով շատերը պարտաւորեցան ուսանց Պ. Օսկանեանին Թուրքիայի Կանանց, Թուրքաց սովորութեանց, ընկերական անտեսութեանց և տնական կենաց նկարագրութիւնը լսելոյ ետ դառնալ։ Այս ատենաբանութիւնն սկիզբն մինչև վերջը ըստ ամենայնի թէ՝ կրթական և թէ գրաւական էր։ »

Նիւ Եօրք Հերալտն ալ այսպէս կդրէ 15ի թուովը։

« Պ. Օսկանեանի Առենաբանութիւնը։ — Միտրեան ընկերութեան սրահին մէջ Պ. Օսկանեանին Թուրքիայի կանանց վիճակին վերայ բրած ատենաբանութիւնը խուռն ամբոխ մի ունկնդիր ունեցաւ և հարիւրաւոր անձինք չկարողացան մուտք գտանել։ Բնական խիստ ճարտարութեամբ և հմտալաբար նկարագրեց Պ. Օսկանեանը որ սակաւագիտ ձիրքն ալ ունի երկու երկրի տարբեր քաղաքացին լինելով — Արևելքի և Արևմուտքի։ — Պ. Օսկանեանը բարեսէր կամքը յանձն առաւ ատենաբանութիւն մի ևս ընել ի Քարլթ Ինսթիթիուտ, ի նպաստ մեր զինուորաց որբացեալ զաւակացը։ Ահա այնպէս տարի մը կիներկայանայ հասարակութեան, որ հաճելի կերպիւ դրօսնէն ի զատ, այն տեսակ զարթի մը նպաստատուցյ պիտի լինին՝ որ ամենուն ամենաջերմ համակրութիւնը պէտք է դրաւէ։ »

Իսկ Նիւ Եօրք Լիտեր օրագիրն այսպէս կդրէ իւր 14ի թուովը։

« Թուրքիայի Կանայքը։ — Պ. Խ. Օսկանեան խիստ օգտաւէտ ատենաբանութիւն մի ըրաւ անցեալ շորեքշաբթի այս նիւթին վրայօք։ Սրահը խուռն բազմութեամբ լի էր. և ատենաբանութենէն վերջը անդամներէն մին ոտքի վերայ կանգնելով առաջարկեց թէ, ըստ որում տեղւոյ պատկառութեան պատճառաւ հարիւրաւոր անձինք պարտաւորեցան ետ դառնալ, ուստի Պ. Օսկանեանէն խնդրուի որ աւելի մեծ սրահի մէջ ատենաբանութիւն մի ևս ընէ, որ միշտ լի է հրահանգով, շնորհալի է կերպիւ, գեղեցիկ է իւր զուարթութեամբը և սիրուն է իւր ոճովը։

» Մեզի տուած հետաքրքրական տեղեկութիւններէն մին ալ սա էր, թէ Թուրքերն իրենց կանայքն արգելոյ համար, միայն ուրիշներու առջև պոչ բառն արտասանելէն ի զատ այլ բանի հարկաւորութիւն չունին։

» Ատենաբանութեան սկիզբը, իւր ունկնդրացը ցոյց տալոյ համար թէ քաղաքականութիւնն իւր բնաբանէն մաս մը չունի, պատմութիւն մի ըրաւ բօսմարէաբ Թուրքիայի մէջ առաջին անդամ մտած ատենուան վերայ։

» Թօսմարէան այնպիսի ընդունելութիւն մի գտեր է հոն, որ գրեթէ առանց անոր հիմին կերակուր մը գտնելը շատ դժուար կըլլայ եղեր։ Այս միջոցներս կերակրատան մը մէջ պարտնին մէկը թօսմարէ չսիրելուն և ընդհանրապէս կանանց գործածութեանը համար շատ զլուած ըլլալով, կաղաչէ սպասաւորին, իրը թէ մեծ թշուառութեան մէջ ըլլար, թէ իրեն դաւաթ մը ջուր բերէ ատանց թօսմարէսի։ Աստուած հաւատի ըրաւ իւր ունկնդիրները՝ որ իր ատենաբանութենէն առանց քաղաքական թօսմարէսի պիտի ըլլայ։

» Պ. Օսկանեան ցոյց տուաւ երկու մեծ սպառազինատանք (պէպէկ) Թուրքի հագուստով, որ տիկնանց և տղայոց զուարճութեան պատճառ ըլլալը կնշմարուէր։ »

Մեծարգոյ Պ. Գալուստեանին վերի յօդուածէն կտեղեկանամք թէ, Մեծարգոյ Պ. Օսկանեան երկրորդ ատենաբանութիւն մըն ալ ըրեր է փետրուար 25ի երեկոյին, որ նոյնպէս ծափահարութեամբ ընդունուելոյն տարակոյս չունիմք։

Ուրախութեամբ կծանուցանենք թէ, Հայոց օրագրութիւնը դարձեալ սկսաւ նոր դրգիռ մի առնուլ։ Կըսեմք թէ Պօլսոյ դպրարեալ օրագիրներէն երկուքը, Կիլիկիա և Սէր, վերստին հրատարակիլ սկսեր են, առաջինն իր տարեկան գինը 20 ղուրուշի իջեցընելով, և միւսը՝ փոխանակ ամիսն երկու անգամի՝ շաբաթն երկու անգամ հրատարակուելով։ Ըսել է՝ ասոնց կանոնաւոր առնուլն այլ պատճառ չունի եղեր, եթէ ոչ՝ աւելի արագութեամբ ընթանալոյ համար զօրութիւն հաւաքել։ Պօլիս երկու նոր գրական հանդէսներու ալ հրատարակուիլն խմացանք, մին՝ ժամանակ անուամբ, խմբագրեալ ի Պ. Պ. Փափազեանց գիտնական դասատուէ, և միւսը Պեզաճան Թուչեիկ, խմբագրեալ ի Պ. Գ. Վ. Ալպիճեան ուսումնական երիտասարդէ։ Որոց բոլորին ալ ամենայն յաջողութիւն և օր ըստ օրէ զարգացումն կմաղթեմք ի բոլոր սրտէ։

Սակայն մեր Հնդկաբնակ Պատուելի Աղգայինքն ալ դուրս չեն մնար այս ուսումնական շարժումէն. արդէն ի Կալկաթայ Եղրայրաւանք լրագիրը կար, որոյ, իւր Մեծարգոյ Վերատեսչին հիւանդութեանը պատճառաւ, վայրիկ մի ընդհատելէն յետոյ վերստին շարունակիլն ուրախութեամբ տեսանք, տարբոյս սկիզբէն ի վեր շարաթական թերթ մի ևս յաւելցաւ հոն՝ Արևելեան Հնդկաց Լրագիր անուամբ, որոյ Վերատեսուչն է Մեծարգոյ Պ. Յ. Ա. Սէթեան գիտնական Անձը։

Տարակոյս չունիմք թէ այս լրագիրն ալ մեծ օգուտներ պիտի ընէ իւր հայրենեացը, բայց դժբաղդաբար աղգային երկարատև վէճի մը մէջ ծնելով, կամայ ակամայ ինքն ալ ըստ մեծի մասին նոյն վէճով կզբաղի։ Կմաղթեմք որ այն վէճն անյապաղ խաղաղի, և իրենց երկու լրագիրները ժամանակ ունենան աւելի աղգօգուտ նիւթերու վերայ գրելոյ։

Արդարև՝ առանց դիտողութիւն մը ընելոյ անցնիլ չենք ուզեր՝ յիշեալ պատուական թերթերուն մէկ անմեղելի ընթացքին վերայ։

Մենք կարծենք թէ նոյն երկիրն Անգղիոյ կառավարութեան տակ գտնուելով՝ Անգղիոյ ազգային աղատութիւնն հոն ալ կայ. ուստի չենք կրնար զարմանալ դաղարիլ, երբ կտեսնենք որ յիշեալ երկու լրագիրները քաղաքական նիւթոց վերայ գրել կվռստանան, և քաղաքականութեան վերայ և ոչ մէկ բառ կվասին։ Եթէ քրիստոնեական անունը փոշիրիք կնշանակէ, արդարև այդ վերնագրին տակը գրածներնին փոշիրիքի հետ ամենևին յարաբերութիւն չունին։ Կզարմանամք թէ մեր գիտնական Պաշտօնակիցներն ինչո՞ւ համար բառ մը չեն խօսիր երկրագնացս մեծագոյն մասին ուշադրութիւնը գրաւող քաղաքական երևելի խնդիրներուն վերայ, որ ոչ թէ միայն իրենց ընթերցողաց շատ օգտակար կրնայ լինել, այլ և, ըստ մեր կարծեաց, ամեն մարդու արժանի է գոնէ իր ժամանակի անցից վերայ փոքր ի շատէ տեղեկութիւն ունենալ։ Վասն որոյ կակնկալէինք որ Եղրայրաւանքն ու Արևելեան-Հնդկաց Լրագիրը փոքր ինչ տեղեկութիւն տային իրենց ընթերցողաց, թէ ինչո՞ւ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց ժողովուրդն իրար անխնայ կջարդեն ու Եւրոպան կշվոթեն։ Ինչո՞ւ Փօլենիայիք յանկարծ ոտք եղան իրենց բռնաւորին լուծը թօթափելոյ, և անտահման հայրենասիրութեամբ իրենց արիւնը կհեղուն, և մինչև անգամ կանոյք՝ իրենց երիկունքը՝ եղբայրները՝ որդիքը և հայրերը պատերազմի խրկելուն ի զատ, իրենց ծանրագին զարդերն ալ անոնց ծախույը համար կտուիրեն . . . . Թէ Յունաստան ինչո՞ւ իւր թագաւորը ճամբեց. և հիմայ որ իրեն թագաւոր չկրնար գտնել, ի՞նչ պիտի ընէ։ Խռազայիք Հոլմին ու Վենետիկն ի՞նչ ընել կխորհին, Լայն, Լայն։

Ինչպէս ըսինք, ասոնք մեր ժամանակի դէպքերը լսելով՝ կարծեմք թէ մեզի հարկ է որ փոքր ի շատէ դիտնանք։ Մեր թերաւնդն ու թերանոզիքը անցագարար պիտի կարդան անշուշտ այն անցից պատմութիւնները, որոց մեք ժամանակակից զոլով՝ քիչ մը տեղեկանալոյ անփոյթ կմնամք։

Տարակոյս չունիմք թէ Կալկաթայ անդգիերէն լրագիր կայ և վերոյիշեալ նիւթոց վերայ փոքր ի շատէ կխօսի, և մեր Արժանապատիւ Պաշտօնակիցքն ալ անդգիերէն գիտնալով՝ կրնան նոյն օրագիրներէն քաղելով իրենց ընթերցողաց հաղորդել այն երևելի խնդիրները՝ որ պատմութեանց մէջ նշանաւոր երեսներ պիտի բռնեն։ Իսկ եթէ քաղաքական օրագիր չկայ ի Կալկաթայ, շատ դիւրին է իրենց Լօնտոնէն ատանալ Թայմզը կամ Մօրնինկ Փօսթ և կամ այլ որ և իցէ քաղաքական թերթ մը, որ գիրքնը լիսին կծանօթացնէ աշխարհս ամեն կողմի անցից վերայ։

Եթէ իրենց թերթին ճակատը քաղաքական բառը գրած չըլլային, այս դիտողութիւնը չէինք ըներ. քանզի ամեն օրագրի պարտաւորութիւնը չէ յիշեալ նիւթերուն վերայ խօսիլ, բայց քաղաքական լրագրի պարտաւորութիւնն է այն խնդիրները զանց չընել։

Արևելեան Հնդկաց Լրագրի ամսական գինն է 3 ռուփի (6 շըլին) բայց ի ճամբու ծախքէն։ Մեր կողմերէն անոր ստորագրիլ ուզողները կրնան մեզ խմացընել և բաժանորդ լինիլ։

Այս օգտակար թերթին ալ ամենայն յաջողութիւն և զարգացումն կմաղթեմք ի բոլոր սրտէ։

« Հալէպ, 20 փետրուար 1863։

» Արդոյ Խմբագիր,

» Բերկրութեամբ սրտի կծանուցանեմք՝ որ Բերիոյ ազգային Հայկական Թանգարանը այս օրերս դարձեալ պարտաւորեցաւ իւր խորին շնորհակալութեան հաւատիքը յայտնելու Արժանայարգ Լրագրասէրի Մէհմասյը Հաճատեանի, Բարձրասլատիւ Վարդան Փաշային ընել կուզեմք, ի փոխարէն այն շնաշխարհիկ ալենիւ զգայմանց՝ զորս բարեհաճեցաւ իրեն յայտնելու երբ արդէն շնորհք ըրած մէկ օրինակ լրագիր հանդերձ օրականներէն զկնի, իւր աշխատասիրութեամբը և թարգմանութեամբը հրատարակեալ բոլոր դրեանց օրինակներէն մէկ մէկ օրինակ՝ ընդ ամենը տասն և մէկ կտոր գիրք շնորհեց վասն գործածութեան նոյն Թանգարանին։

» Աւելորդ է ըսել թէ վերոյիշեալ երևելի Հեղինակին քաղաքազէտ գրիչը որքան ազդու և շահաւէտ է՝ զընթերցողը թէ բարոյապէս և թէ քաղաքականօրէն կըրթելու և զանոնք ստամաղրելու ինչ և իցէ յառաջադիմութեան և զարգացման։ Եւ հիմակուց նշմարելով այն օգուտները՝ որոնք պիտոր ծագին անշուշտ նոյն պատուական գրեանց գործածութենէն՝ կխոստանք ձեր միջնորդութեամբ, Արդոյ Խմբագիր, մեր անկեղծ և խորին շնորհակալութիւնը յայտնելու՝ վերոյիշեալ Բարձրասլատիւ Տիրոջ, որ հաճեցաւ այս կերպով մեր Թանգարանը պատուել՝ միանգամայն փափաքելով որ ուրիշ գրագէտ աղգայինք նոյն օրինակին հետևելու նախանձայուզութիւնը ունենան.

» Մնամք ի դիմաց Հայկական Թանգարանի,

» Յ. Ս. Քիւրքճիանօղլի։ »

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՄԱՐՍԻԼԻԱ, 21 ՄԱՐՏ 1863։

Մեսաբա և Բոժոժ։

Այս շաբթու ուելի մեծ եղաւ հանդարտութիւնը։ Ֆիլոմիւռ մեսաբէն ամենևին չծախեցին։ Վատառուած ապրանքն է միայն 60 ռուլը Պարսկաստանի մեսաբս, փոանք 32 էն 48, և 50 պալեայ տուփիոն, Փ. 13 75 էն 25։

Բոժոժն ալ սակաւ ուզուեցաւ և միայն հետևեալ վաճառումներն եղան. 500 քիլօկրամ Յունաստանի, Փ. 16. 2000 քիլ. Վոլջի, Փ. 17 25 էն 19 50. 1500 քիլ. Լէֆքէի ճերմակ, Փ. 22 50 էն 23. և 3500 քիլ. Էտիրնէի ճերմակ, Փ. 21 70 էն 22 75։

Բամբակ։

Մեծ հրապարակներուն վերայ գիներուն բարձրանալոյն շնորհիւը, և հրապարակիս վերայ բամբակ գնող քանի մը սպանիայի ներկայանալով, 2000 պալեայի մօտ ամեն տեսակ ապրանքի ծախուեցաւ գիներու յառաջադէմ բարձրութեամբ։ Բայց այսօր ուելի չտիրաւոր եղաւ բամբակ ուզուիլը։

Ծախուածներուն գիներն ասոնք են.

Սէլանիկի,	50 քիլօկրամը	Ֆ. 185 էն 200
Գասապայի	»	» 215
Զմիւռնիոյ	»	» 190
Կիպրոսի	»	» 185 էն 192 50
Մալթայի	»	» 200
Աստրեստանի	»	» 165 էն 185

Միայն Ժիւմէյի բամբակն այս շարժման մասնակից չեղաւ. որմէ վաճառուածն է, 155 պալ. վար գնով, այսինքն Փ. 240 էն 255։

Բուրդ։

Այս շաբթու Ամերիկայի համար դարձեալ վաճառեցաւ, որ հրապարակը զլուռեց։ 500 պալ. Եսքիայի լուացած բուրդ յիշեալ երկրին համար գնեցին, քիլօկրամը Փ. 2 40, սովորական պայմաններով։ Իսկ ներքին սպառման համար վաճառուածն է, 55 պալ. Գասապայի ընտիր, 50 քիլօկրամը Փ. 155 էն 157 50. 50 պալ. նոյն՝ երկրորդ տեսակ, Փ. 122 50 էն 127 50. 20 պալ. նոյն՝ սև, Փ. 120. 25 պալ. նոյն՝ գորշ, Փ. 85. և 200 պալ. Մուսուլի ճերմակ և լուացած, գինն անծանօթ։

Շարթուանս ժամանած բուրդն է, 239 պալ. Պոլիսէն, և 956 պալ. Աստրեստանէն։

Զտած Շաքար (Ռաֆինէ)։

Զտած շաքարին պատրաստէն այս շաբթու քիչ վաճառեցաւ ապրանքի նուազութեան պատճառաւ. ապայանձնելի ալ շատ բան մը չգնեցին։ Իսկ գիներն ասոնք են.

Փխրած (թօզ) տակառով, 50 քիլօկրամը Փ. 37 50։ — Նոյնը մանր տակառներով, Փ. 38։ — Գլուխ մերկ, Փ. 38։ — Թղթով 7 0/0, Փ. 37 էն 37 50։ — Գլուխ 3 քիլօկրամնոց, Փ. 41 էն 42։ — Ծեծած, Փ. 41 50։ — Բոլորն ալ հարիւրին մէկ ու կէս էսքոնթով, և մաքսէն յանձնելի։

Սուրմ (խանվէ)։

Այս շաբթու գիները յայտնապէս բարձրացան։ Հօրանապի մեծ առուրդները (մէզրաթ) իրենց շահաւոր հետեւանքովն ապրանքի տէրերուն ակնկալութեանցը պատասխանելով՝ ապայանձնելի կարևոր վաճառումներ եղան անոնց ազդեցութեամբը։ 2200 տոպրակ Ռիօ, 50 քիլօկրամը Փ. 90 ի վաճառեցաւ, հարիւրին 1 էսքոնթով. 3600 տոպ. դարձեալ, Փ. 87 50. և 5500 տոպ. Սէաբայի, Փ. 94. բոլորն ալ 4 ամիս վճարօրով։ Ապրանքը շատ հաղուագիւտ է և կերևի թէ քիչ ատենէն գիներն աւելի պիտի բարձրանան։

Արմտիք։

Պատրաստ ապրանքին վաճառումը շատ հանդարտ էր այս շաբթու։ Մանր առուտուրներն անգամ քիչ եղան։ Եւ թէպետ ամենևին ապրանք չժամանեց, բայց և այնպէս ցորենին գիները վար կնային. որոյ պատճառն են, ներքին հրապարակաց ընթացքը, և գնող բնաւ չգըտնուիլը։

Ապայանձնելին այնչափ երեսէ ինկած չէր, և անկէ քանի մը գործեր եղան։

Միով բանիւ, հրապարակը հանդարտ է։

Միւս արմտեաց վիճակն ալ նոյնպէս է. 1600 էրթօլիդր Սէլանիկի մարգարէն ծախուեցաւ, 130 քիլօկրամ կշռող 160 լիդրը Փ. 21։ Վարսակին գիներն անփոփոխ կմնան և ծանր կծախուին։ Բակլան քիչ կուզուի։ Դարի ամենևին չկայ։

Իւղային Հունտեր։

Շաբթին հանդարտութեամբ անցաւ, և վաճառուած ապրանքը հետևեալքն են միայն։

2000 կենդինար Աբևելքի սուսամ ապայանձնելի, 100 քիլօկրամը Փ. 61. 1300 կենդ. նոյն՝ պատրաստ, Փ. 60 25. 500 կենդ. փոնտիչէրիի պատրաստ, Փ. 53 50. 1000 կենդ. կամպիի սրաչիտ, Փ. 39. և 400 կենդ. Ռիօ-Նիմկրի, Փ. 38 25։

Հրապարակին այս հանդարտութեան պատճառը դորձարանատէրերուն իւղերնին ծախելոյ կրած դժուարութիւններն է, թէև գիջում ալ կընեն։

Բոլոր չատրագրեալ յօդուածոց համար. Ա. Մուրատեան։

Մարտ 9 էն մինչև 22 Տաճիատանէն Մարսիլիոյ հաւանանգիտաը մոտաժ գիտաւոր ապրանաց տեսակներն ու քանակութիւնք։

Մեսաբս	պալեայ	374
Բոժոժ (քօլա)	պալեայ	127
Ներսոմի հունտ	մնտուկ	4
Մեսաբսի կոտրտուք (Փոխլոն)	պալեայ	23
Բամբակ	պալեայ	1591
Բուրդ	պալեայ	1301
Մորմ	պալեայ	101
Խահվէ	տոպրակ	0
Տպրուկ (սիւլուկ)	տակառ	2
Խէժ Ամարիոյ (զամբարասը)	տոպրակ	6
Գինի Կիպրոսի	տակառ	1
Հոտաւէտ իւղ	մնտուկ	0
Ծխախոտ (թիւթիւն)	պալեայ	0
Այծու մազ	պալեայ	0
Գիտոր (մազը)	տոպրակ	97
Եղջիւր (պուտնուղ) 0 մաս և	տոպրակ	197
Ճէհրի	տոպրակ	18
Մեղրամոմ (պալմամու)	տոպրակ	0
Ամիոն	մնտուկ	0
Խոշոր մեսաբս (պուռ)	պալեայ	1
Բամբակի հունտ	տրանէպ	0
Զամիչ	տոպրակ	432
Կնիքեալ ծրար դրամոց		1

Խմբագիր-Տնօրէն. Ա. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ.

Հանրատու. ՎԻԳԹՈՐ ԼԱՆԿԼՕԱ.

366 — Paris. — Imp. de H. Carion, rue Bonaparte, 64.